

ПАРТИЗАН ҮБҮЛҮӨЙДЭЭХ ДЬЫЛГА

Саха сиригэр сэбиэскэй былааһы илиилэригэр саа-саадах тутан олохтоспут, оройуонтга бастакы колхозтары тэрийсибит, культурней революцияҕа кыттыбыт кырдыаҕастартан бэрт аҕыйах киһи ордон бочуоттаах сынньалантга олороллор. Кинилэр билигин чулуу бэрэстэбиитэллэринэн «Революция уонна Үлэ Албан аатын» кулуубун чилиэнэ, Бөтүн нэһилиэгин олохтооҕо, персональной пенсионер Николай Андреевич Лукин буолар. Кини Саха АССР тэриллибитэ 45 сыла туолуутутар анаммыт юбилейнай ыһыаҕы 80 сааһын томточчу туолан көрүстэ.

Аҕыйах хонуктаабыта бу ытык кырдыаҕаһы кытта көрсөн сиһилии кэпсэттим. Оҕонньор олобуттан, ахтыыларыттан ыччакка билиһиннэрбим.

Николай Андреевич Лукин 1886 с. Нам улууһун Бөтүн нэһилиэгэр Курүөлээх диэн сайылыкка дьаданы бааһынай кэргэннэ төрөөбүтэ. Аҕата Андрей Ильич Лукин бэйэтэ бас билэр сирэ-уота суох дьаданы бааһынай. Сааһын тухары бэдэрээккэ оттоон иитиллэрэ. Ийэтэ Александра Макаровна баара үс ынаҕы кытта аҕыйах кыра сүөһүтүн көрөн олорбуттара. Кинилэргэ 13 оҕо төрөөбүтэ. Оччотооҕуга эмчит да, эмп-томп да суох буолан кыраларыгар ыалдьан өлбүттэрэ.

— Билигин быраатым, миигиттэн 8 сыл балыс Ылдьаа уонна 12 сыл балыс Өкүлүүн бааллар. Ийэбит өлбүтэ 8-9 сыл буолла. Оттон аҕабыт 30-ча сыллаабыта өлбүтэ.

Сайынын Курүөлээх сайылыгар чаран тыа саҕатыгар 7 ыал буолан олорбуппут. Мин тоҕустаахпытан оҕус сиэтэн от кэбиһиитигэр Афанасий уонна Михаил Слепцовтар диэн убай-быраат баайдарга оттуурбут. Төлөбүрдэрэ наһаа кыра буолан өрүү тийиммэт-түгэммэт этибит. Күһүн аайы сир үллэһинин мунньахтара буолаллара. Онно биһиги тыл этэрбит. Онуоха Слепцовтар бу сири барытын биһиги «согласиеҕа» ылбыппыт, болдьоҕо — 30 сыл диэн саба санаран кэбиһэллэрэ. Онтон кыһыйан хас да дьаданы дьон кыттыһан (билигин баар Карл Маркс аатынан колхоз бухгалтер Павел аҕата, биһиги о.д.а.) буолан күүспүтүнэн Ылдьаа, Хонтой уонна Баакычча арыыларыгар киирэн дэһээтинэ (8 буут сир) анарынан кээмэйдээн биирдии бэйэбитигэр сир солومмуппут. Дьэ онтон мөккүһүн сыл аайы үнсүү, сууттаһыы төрүүтэ саҕаланар. Биһигиттэн биир да үөрэхтээх киһибит суох. Куораттан суут-сокуон дьоно тахсаллар да үөрэхтээх баайдар диэки буолаллар. Биһигини, судаарыскайдар куомуннарыгар охтубуккут диэн үөбүллэруонна

тыиннаахпыгар сирбитин биэриэхпит суоҕа дэһэллэр. Оннооҕор «согласиеларын» болдьоҕо туолбутун да кэннэ сирдэрин биэрбэтэхтэрэ.

1920-21 сыллардаахха онтон кыһыйан биһиги кинилэр сирдэрин былдьаан ылан ыһыы ыһарга сорунап көрбүппүт. Улуус киинигэр Гаврил Эверстовтаахха киирэн баай Слепцовтартан үстүү буут сиэмэтэ ылан кулун диэн көрдөспүппүт. Онуоха кини 8 киһини (ол иһигэр Иван Афанасьевич, Гаврил Петрович Оконешниковтары, Роман Иннокентьевич Сыромятниковы, Гаврил Гаврильевич Лукины, ол иһигэр биһигини о.д.а.) киллэрэн докумуон онорон биэрбитэ уонна куоракка киирэн Аммосовтааҕы көрсөргө сүбэлээбитэ. М.К. Аммосовы булан көрсөн баран кини сүбэтинэн бастаан Наркомземга сылдьан баран Совнарком председателигэр Исидор Бараховка киирбиппит. Киһибит улуус тойонугар ааттаан дьаһал сурук биэрбитэ. Онуоха олобуран улуус салалтата нэһилиэк комиссарыгар (Сүөнэй уола Софрон Павловка) сурук ыппыта. Ол киһибит олох да көмөлөспөтөҕө. Онтон Г. Эверстов милиция ытан баайдар ампаардарыттан конфискациялаан ылан сиэмэ биэрэннэр 10-нуу буут сиригэр ыһар буолбуппут.

Аны ыһар баҕалаах элбээбитэ. Инньэ гынан 8 ат сыарҕалаах Никольскайга баран Полищенколартан сиэмэ ыллыбыт. Очолорго сааскы уу кэлэн турара, хаас бөҕө киирэн эрэрэ. Биһиги бурдугу ылан докумуонтга илии баттаһан төннүбүппүт. Сарсыныгар ыһаары тэринэн эрдэхпитинэ эмискэ «Моой мотуога» дэнэр уу кэлэн сирбитин ууга былдьатан, бэйэбит нэһииччэ күрэммиппит. Инньэ гынан уу түспүтүн кэннэ хойут баҕайы ыспыппыт. Хата, сииктээх сиргэ ыһыллыбыт буолан, түргэнник үүнэн, буһан, ситэн өлгөм үүнүүнү ылбыппыт. Хас биирдии буут ньэһимиэнтэн 15 буут кэлбитэ, дьаарынсаны 12-лии-13-түү бууту ылбыппыт. Күһүн маны хас да ыал буолан баайдарбытыттан самоскид эттэһэн астаммыппыт. Баайдарбыт эһиил ыһыахтаах сирбитин алдьаттыгыт диэн үөхсэллэр. Ити сыл от бөҕө үүммүтэ, онон, үлэҕэ киэптэтии да буоллар, дьадангылар сэргэхсийэ түспүппүт.

Күһүн Өктөөп быраһынньыгын чугаһыгар миигин оройуонна ыңыран ыллылар. Заборовскай диэн обком инструктора кэлэн сүбэ мунньах огоро олордоруна куораттан эмиэ биир бааһынай киһитэ кэллэ. Кини мунньаҕы саптаран баран коммунистары уонна комсомолецтары хаалларан туспа мунньах онордо. Дьокуускайга ыраахтан, илин диэкиттэн улахан баанда иһэр үһү диэтэ. Олортон 70-ча киһитэ Аммаҕа кэлбиттэр үһү. Онон Дьокуускайы көмүскүүргэ доброволецтары хомуйар соруудахтаах табыстым диэтэ. Аан бастаан Г.И. Эверстов, онтон И.Н. Колмогоров тыл эттилэр. Куораппыт киһитэ доброволельынан ким суруттарыан баҕарарый диэбитигэр балачча өр саната суох олорбохтоон баран Эверстовтаах Колмогоров тылланнылар. Онтон мин илиибин ууннум. Дьэ ол кэнниттэн утуу-субуу барыта 35 киһи суруттардыбыт.

Интэн ыла Николай Андреевич Нам партизанскай дружинатын састаабыгар киирбитэ. Сотору кэминэн ити суруттарбыт дьонтон 31 киһитин, ол иһигэр Николай Андреевиһи куораттаппыттара. Онно киирэн Н. Лукин 15 хонукка

байианнай үөрэххэ үөрэммитэ. Кинилэртэн 15 киһини сүүмэрдээн ылбыттара, 35 киһи онорон баран Аммаба ыппыттара.

— Амма солобуодатыгар тийбиппитигэр дьоммут Абаба баандалар кэлэннэр бэһэбээ түүн дьоммутун үүрэн кэбистилэр диэн кэпси тоһуйдулар. Биһиэхэ барыбытыгар трехлинейка саа түнэттилэр, сарсыарда Абаба барабыт диэтилэр.

Сарсынныгыгар аһаан баран аамыланан күн ортого хонуннубут. Үс аңар көстөөх сири атынан айаннаан тийдибит. Сэри буолан дьоно көһөн хаалан, иччитэх дэриэбинэбэ кэллибит. Дьылэр ааннара-үөлэстэрэ барыта аһабас, тон-хаһаа. Үрүҥнэр танара дьыэтигэр, кыһыллар абабыт дьыэтигэр, икки ардыгар киһи тааһынан бырахсар сиригэр, олорон ытыаласпыттар эбит. Ити биһиги тийиэхпит икки хонук иннинэ. Биһиги уот оттунан, муус булан, чэй өрүнэн аһаан хоннубут. Кэлиэхпит иннинэбэ ытыалаһыыга кыһыллартан биир киһи, бандьыттартан 8 киһи өлбүт этилэр. Олору биһиги харайбыппыт.

Сарсыныгар чугастаабы ыаллары кэрийэн саһа сытар 5-6 бэрдээнкэ саалаах бандьыттары тутан ажалбыппыт. Сахалар сордоохтор этилэр. Олору доппуруостаан, сэрэтэн баран ытыалаан кэбиспиппит. Кинилэр бандьыттар Таатба Оһохтоох диэн сиргэ штабтаныахтаахтарын эппиттэрэ.

Биһиэхэ Суолбамдыттан кэлэн холбоһуохтаах 35 киһилээх этэрээт хаайтаран олорор этэ. Сарсыннытыгар түүн биһиги Хадаев диэн Волга өрүстэн кэлбит нуучча киһитэ командирдаах бараммыт кылгас ытыалаһыы кэнниттэн тоһуйа сытар бандьыттары үүрбүппүт. Онно биһигиттэн биир киһи өлбүтэ. Лэкиэс Сивцев диэн Хатыҥ Арыы киһитэ өттүк унуоһар бааһырбытын кыргыһыы хонуутуттан сүгэн таһаарбытым. Ол киһи кэлин өлбүтэ.

Ити икки ардыгар 1922 сыл тохсунньу торулуур тымныыта турда. Ол кэмнэ солобуодаба баандалар наһаа чаастатык ыгыалыыр буолбуттара. Онон биһигини көмөбө ыгыран ыллылар. Кырдык, баандалар үөһэ дэриэбинэттэн кэлэн аллараангыны түүн аайы ытыалыылар эбит. Абаба эмиэ кэлэ сылдыбыттар. Биһиги солобуодаба 300-кэ киһи этибит. Онон Абаба баар дьоммутун көһөрөн ыллыбыт.

Арай биир түүн, харабыл уларыытыгар сөп түбэһиннэрэн, бандьыттар дэриэбинэ дьонун сүөһүтүн уоран Болугурга көһөрөн барбыттар. Биһиги ону Сивцев Петр диэн Таатта киһитэ кэлэн эппитигэр сарсыарда эрэ билэн соһуйбуппут. Оппутун-маспытын Болугуртан тизэйэр этибит. Ону бандьыттар тоһуйа сытан ытыалыыр буоллулар. 30-ча оппутун уоттаан кэбистилэр. Ол иһин биһиги халын этэрээттээх тахсан ытыалаһа-ытыалаһа оппутун тизэйэрбит. Куттала бэрт этэ, ол иһин нэһилиэнньэбэ биирдии ынабы хааллартаран баран сиэмэнэн аһатан кыстатарга, ордугун өлөттөрөргө быһаарыммыппыт.

Онно командирбыт венгр омук киһитэ Котрус этэ. Болугурдаабы баандалар биһиги Дьокуускайга барар суолбутун быһан олорбуттара. Сүрүн күүстэрэ

Дэлиһиэй кинээс олоһор, улахан киэн килэгир түннүктээх нуучча дьиэтигэр баара. Командирбыт өстөөх сүрүн күүһүн урут үлтүрүтэргэ быһаарбыта. Онон тохсунньу ортотун саҕана түүн Дэлиһиэйгэ киирэргэ быһаарыммыппыт. Ону бандьыттарбыт хайыы-үйэбэ билбиттэр этэ. Биһигини хотунан кириэхтэрэ диэн тоһуур онорбуттар. Хотугулуу-арҕаа өттө аһаҕас сир этэ, ол иһин собуруу өттүнэн сыырынан күлүктэнэн кимэн киирбиппит гынан баран, өстөөхтөрбүт күөл үрдүгэр балбаах окуопалар кэтэхтэригэр кэтэһэн олороллоро. Онон балаһыанньалара биһигиннээбэр ордук этэ. Разведкаҕа ыппыт Попов диэн киһибитин аҕыйахта ытыалаан өлөрөн кэбиспиттэрэ. Командир миигин бааһырбыт дьону уонна саалары хомуйтаан ажал диэн бирикээстээбитэ. Мин сыыллан киирэн биир байыаһы соһоору гынан эрдэхпинэ өстөөх харса суох ытыалаабыта. Киһим улахана, ыарахана бэрт этэ. Кыайыа суохпун көрөн командирым төттөрү хаһытаан ылбыта. Биһиги, сырдыы илигинэ, чугуйан төннөргө быһаарыммыппыт. Инньэ гынан икки киһибитин өлөттөрөн, биир киһибитин бааһырдан төннүбүппүт.

Ити кэнниттэн быыстала суох кыра-кыра ытыалаһыы Чапчылҕанна, Верхнэйгэ түүн аайы буолара. Онтон Чакыр диэн 21 солобуодаттан ус көстөөх сиргэ бандьыттары үлтүрүтэргэ соруктанан тахсыбыппыт. Онтон 70-ча киһиттэн 30-чабыг эрэ тыыннаах эргиллибитэ.

1922 с. ыам ыйыгар Егоров командирдаах Дьокуускайга төннүбүппүт. Ол кэлэн Киллэм дэриэбинэтин босхолообуппут. Бу сэриигэ Намтан П.В. Попов, С. Находкин, С.С. Белоусов о.д.а. бааллара. Манна Байкалов быраата Жарных өлбүтүн истибиппит.

Киллэм сэриитин кэнниттэн 1922 с. бэс ыйын 21 к. Никольскай дэриэбинэтин босхолообуппут, Ол кэнниттэн Намна олодохпутуна аны Горнайтан Никита Сивцев баандата (Хобороос диэн Хатыг Арыы олохтооҕо эмээхсин улахан уола) киирэн кэлбитин кытта сэриилэспиппит. Хобороос аччыгый уола Сэмэн Сивцев биһигини кытта убайын утары сэриилэспитэ.

Биһигини төттөрү Дьокуускайга ыппыттара. Онно киирэн аҕыйах ый буолпут кэннэ Саһыл Сыһыыга И.Я. Строд төгүрүтүллүбүтүн босхолоһунта ыытар буолтара. Биһигини кыһын, ахсынньы эргэтин диэки быһыылааҕа, К.К. Байкаловка холбоон улахан этэрээт онорон таһаарбыттара. Ол гынан баран биһиги тийиибитигэр Пепеляев сүрүн күүһүн илдьэ күрээн хаалбыт этэ. Онон биһиги улахан кыргыһыта суох аҕыйахтык ытыалаһан баран Стродтаағы быһаан ылбыппыт. Үргүлдү Амманы бүтүннүү босхолоон баран төттөрү Дьокуускайдаабыппыт. Кэлэн баран тус-туһунан дойдуларбытыгар арахсыбыппыт, сэбиэскэй былаас тутуутугар кыттыбытынан барбыппыт. ***

х х х

Мин аан бастаан дойдубар кэлэн баран баайдартан сири конфискациялааһынна, хотонтон дьиэни араарыыга, ааҕар балаҕаннары тэрийиигэ, нэһилиэнньэ ортотугар сэбиэскэй былаас суолтатын уонна соруктарын сырдаттыга үлэлэспитим. Дьэ бу курдук сырыттаһына эмиэ

Горнай диэкиттэн 1928 с. кыһын 70-ча киһилээх Артемьев баандата Нам сиригэр Кыһыл Дэриэбинэнэн киирэн кэлбитэ. Ону истэн Дьокуускайтан Уот Субуруускай тахсан биһигини суһаллык хомуйтаран ылбыта. Онно кини Артемьев баандата илин тахсан Боссоойко этэрээтин кытта холбоһор былааннаах буолуохтаах диэбитэ. Сэрэххэ Кыһыл Дэриэбинэни керен барарбытыгар эппиттэрэ. Онно сири билэрдии, миигин 4 киһилээн дэриэбинэни көрдөрө ыппыттара. Дэриэбинэ саамай собуруу уһугар киирээппитин кытары саа тыаһа ере хабылла түспүтэ. Миронов диэн байыаһым ата дэлби быраҕан куотан эрдэбинэ тутан ыллым уонна киһибин мииннэрэн баран аллара хомустаах күөлгэ киирдибит. Ол киирэн тыас биэрэн сигналлаатыбыт. Сотору дьоммут тийэн кэллилэр. Кинилэри хоту өттүнэн тоһуттара ытан баран бэйэм аҕыйах киһилээх кимэн киирдим. Ыстаннаран киирбиппит дэриэбинэбэ киһи суох. Арай биир дьыэ таһыгар төргүүлээх ат турар. Мин кэтэһэн турдум. Сотору дьыэттэн бэргэһэтигэр туох эрэ хара танас бэлиэлээх бааһынай хааннаах киһи табыста. Онно уун-утары тийэммин эттим:

— Хайа, доҕоор, дьоммут эппэккэ эрэ куота барбыттар эбит дии, биһиги мунаҥ хаалбыппыт. Дьоннорун туох диэбиттэрэй, ханна кэлээрин диэбиттэрэй? — диэтим. Онуоха киһим:

— Миигин манна харабыллата хаалларбыттара, ким собурууттан кэлбити ытан ис диэбиттэрэ, — диир. Мин киниттэн:

— Доҕоор, оттон дьоммут куоппуттар дии, хайа диэки барабыт? — диэтим. Онуоха киһим:

— Оргууй, дьон истиэхтэрэ, кулгааххар этиим, — диэн миэхэ төҥкөйөн эрдэбинэ уолугар түстүм. Киһим ыксаата, мин доппуруостаан бардым.

— Мин кыһылларга сылдьан разведкаҕа баран бараммын билиэнтгэ түбэхэ сылдьабын, комсомоллаах этим. Табаарыһым Заболоцкай диэн Таатта киһитэ дьыэ кэннин диэки кыбыыга саспыта буолуо, — диэтэ.

Мин үс киһим тийэн кэлэн тутан турар киһибин үнтү түнэйдээн баран ол саспыт киһини көрдүү барбыттара уонна керен туран куоттаран кэбиспиттэр.

Субуруускайга били туппут киһибитин аҕалбыппыт. Этэрбэһин уллунаҕыттан докумуонун ылан көрдөрбүтэ, кырдык, комсомоллаах эбит. Субуруускай киниттэн саа тутан сэбиэскэй былааһы көмүскүүр баҕалааххын дуо диэн ыйыппытыгар үөрүүнү кытта сөбүлэспитэ.

Дьэ онтон биһиги үрэх иһигэр киирэн эбиэттээн баран икки олохтоох киһини көрсүбүппүт. Олор мае тийэ быраан анныгар тахсыбыттарын бандыыттар тутан ылан баран быраан үрдүгэр ыаллаах алааска сирдээн эбэтэр чугас дэриэбинэ баар дуу диэн ыйыталаспыттарын кэпсээтилэр. Мас тийээччилэр быраан анныгар Эбэ Куулата диэн сиргэ Давыдовтар диэн ыалга сирдээн аҕалбыттар. Бандыыттар Давыдовтарга икки ыалынан чэй өрдөрөн, эт буһаттаран аһы олордохторуна Сэмэн Попов (Баскыыр) диэн мае тийээччи куотан хаалбыт. Сотору кэмминэн бандыыттар аһы олордохторуна

бассабыыктар иһэллэр диэн ыһыы буолбут. Ити биһиги сорох дьоммут — 30-ча киһи урутаан тийбиттэр эбит. Ытыалаһыы түмүгэр мин солбуйааччым бааһырбыт. Мин Субуруускайы кытта сүбэлэһэн баран пулеметунан ытыалаттым. Бандыыттар ампаар иһиттэн хардараллар. Ойоҕоһунан саһан тийэн ааны тоҕо тэппиппит икки нуучча бааллар эбит. Олору тараччы тутан ыллыбыт. Биирдэрэ Бөөх Попов диэн Артемьев штабын суруксута. Кини илдьэ сылдыар суумкатыттан маршруттарын карталарын булан Дьокуускайга ыппыппыт.

Артемьевтаах өрүс унуор Харыйалаахха тахсыбыттар. Сарсыныгар биһиги онно тийбиппит илин түспүттэр эбит. Биһиги чэйдээн баран Собоурга тийэн хоммуттара буолуо диэн онно бардыбыт. Суоллара эмиэ сойбут. Олохтоохтор кэпсээннэринэн 100-тэн тахсалар үһү, улаханлык илистибиттэр, сорохторо улүйбүттэр. Биһиги Дыбаадыма диэн сиргэ тийдибит. Онно Строд дьоно кэлэн Дүнсун быраабатыгар олороллор эбит. Дьоммут, биһигини билбэккэ, саа уотунан көрүстүлэр. Биһиги күөл иһигэр хаайтардыбыт, икки киһибитин бааһыртылар. Мин Субуруускайга киһитэ ытыахха диэтим. Онон киһи ыттыбыт. Ол эрэ кэнниттэн ыталларын тохтоттулар. Холбоһон баран Бороҕончго тийдибит. Кэлбиппит — бандыыттарбыт хас ыал аайы сааларын суулуу-суулуу бэринэн сыталлар эбит. Билиэннэйдэритин куоракка ыттардылар. Мин Стродтааабы кытары Чурапчыга тийбитим кэннэ И.Я. Строд уонна Н.Д. Субуруускай ыныран ылан:

— Чэ, табаарыс Лукин, баччаанга диэри биһигини кытары чизһинэйдик сырыттыг, онон бу билиэннэйдэри хомбуойдааччылары кытары Дьокуускайдаа, — диэтилэр. Онон мин Дьокуускайга тийэн билиэннэйдэри туттарсан баран 1928 с. бүтүүтүгэр дойдубар Намна төннөн кэлбитим.

х х х

Онтон салгыы Николай Андреевич манныгы кэпсээтэ:
— 1928 с. тохсунньутугар дойдубуттан сылдыар Уйбаан Оконешников диэн оҕонньору кытары атынан айаннаатыбыт. Гүүн сискэ ыалга хоннубут, сарсыныгар киэһэ Бөтүнү буллубут. Кэлээппин кытары миигин улуус комсомольскай ячейкатын секретара П.С. Шапошников ыныттаран ылан биригээдинэймилициябыһыгынан улэлииргэ сорудахбиэрбигэ. Онносылдыан аан бастаан хаартыһыттары, сүүлүктэри, арыгыһыттары тутууга үлэлээбитим. Биирдэ Барамыгин Ньюкулай диэн урут кинээстии сылдыбыт киһи (Харыйалаах киһи) дьаданы Сэмэн Кайгародовтан биир атын уонна ынабын сүүйэн ылбыын төннөтгөрөн кэлбитим. Ити курдук сыл устата үлэлээбигим кэннэ күһүн нэһилиэксэбиэттэринбыыбара буолбута. Онно миигин II Атамайга (билинтгитэ Горнай сиригэр) болумуочунайынан ыппыттара. Ити кэмнэ кулаахтааһын, куолас быһыытын хампаанньата ытылла турара. Николай Павлов диэн киһи дьаданылартан эттэрин-арыыларын босхону эрэ үрдүнэн хомуйан киллэрэн куоракка хас эмэ бүк ыаратан атыылаан бэйэтэ аһары байан

олорорун билэн, мунньахтааммыт, куолаһын быспыпыт. Эрэлэ суох дьонтон ыраастанан баран быыбары ахсынньыга ыппыпыт.

Төһөн кэлбитим миигин бэйэм Бөтүнүм нэһилиэгин дьоно сэбиэт председателинэн талбыттар эбит. Ликбезкэ икки эрэ ый үөрэммит Софроновы алаастан киллэрэн суруксут онорбуттар. Онтукам кыайыа суохпун диэн көрдөһөн уурайан хаалта.

1930 с. саас улуустан П.С. Шапошников тахсан нэһилиэк мунньабын ыппыта. Онно артыал устаабын ааһан иһитиннэрбитэ. Ол быһыытынан 8-9 киһилээх буоллабына ТСОЗ тэриллэр. Онно көлө, ыһыы үлэтин кэмигэр холбоһор сэп-сэбиргэл холбоһон бииргүүлэлээһинтэ туттулар эбит. Онгон 16 уонна онтон элбэх киһилээх холбоһор буоллаххытына «артыал» диэн буолабыт. Оччобуна киһилиин, көлөлүүн, холбоһор сэптиин-сэбиргэллиин, ынах сүөһүлүүн барыга холбоһор. Артыалга ким баһалаах киһирэр диэн сэрэппитэ. Дьэ онно бастаан 16 киһи суруттаран «Олох санардар» диэн артыал тэриннибит. Бу артыалга мин, быраатым Ылдьаа, Еремей Сыромятников, Данил уонна Алексей Оконешниковтар, Лукин Гаврил 1 уонна Лукин Гаврил Иннокентьевич 2, Кайгородов Василий Егорович, кини убайа, Кирилл Петрович Румин о.д.а. киирбиттэрэ. Мин биэс ыанар ынабы, икки аты, ат атыр оҕустары, Еремей Сыромятников биираты, бириынабы, Руминнаах Кайгородов эмиэ биирдии ынабы кытта биирдии аты холбообуттара. Ол курдук барыбыг киэнин мунньан 11 ыанар ынахтаах, 15 көлүнэр аттаах, 3 ат оҕустаах, 2 от охсор, 2 от мунньар массыыналаах, 1 бурдук быһар самоскиттаах, 6 тимир уонна мас булууктаах, 8 мас барамнылаах буолбуттут. Холбоһон баран 1 сеялканы атыыласпыпыт. Артыал председателинэн талаарыгыммытгарын, иккиүлэни кыайыамсуоҕа диэн, Еремей Сыромятникову талларбыгым. Василий Иванович Кайгородов суотчутбуолбута.

Дьэ бу сыл бииһиги 20-чэ гаа сиргэ туорабы (дьаарыҥса, эбиэс, сэлиэһинэй, дьэһимиэн) кыра-кыралаан ыспыпыт. Олортон ортотунан 6-7-лии цн. үүнүүнү ылбыпыт.

Бастакы артыаллары тэрийиини тэнэ сир үллэһингэ (земпередел) барбыта. Нэһилиэктэргэ ону сэбиэт, комячейка актыбыыстара уонна улуустаабы сир салаатын бэрэстэбиитэллэрэ ыппыттара.

Сир үллэһингин кэнниттэн артыалга эбии дьон киирэннэр сирбит кэнээн, сүөһүбүт элбээн, бөдөнөөн тыа хаһаайыстыбатын артыала буолбуттут. Аппытын «Үлэһит Бүөччэ» диэн уларыппыпыт. Ити Петр Елисеевич Федоров диэн комсомолец этэ. Кинини бандыыттар тутаннар Чурапчыга илдьэннэр холотуускалаан өлөрбүттэрэ. Ону кэриэстэбиппит.

1931 с. оройуонна МТС тэриллибитэ. Онно трактористар курстарыгар Бөтүнтэн 7 киһини ылбыттара. Ол иһигэр Николай Андреевич Лукин эмиэ баара.

— Тракторга үөрэнэн баран санга кэлбит «Фордзон» диэн трактордары артыалларынан тарбаттылар, — диир Николай Андреевич.

— Онон биһиги артыалбытыгар 1932 сыл саас, Маай бырааһынньыгын күн, бастакы «Фордзон» диэн көлүөһэлээх тракторы Гаврил Лукин хаамтаран аҕалбыта. Ньирилиир тыаһы ыраахтан истээт киһи бөҕө үмүөрүспүтэ. Кинини кытары Егор Григорьевич, Николай Васильевич 25 Лукиннар 3 тракторы аҕаланнар сыыр үрдүгэр тохтоттулар. Онно сэбиэт председателя Иван Мохначевскай, колхоз председателя Гаврил Оконешников тыл яттилэр.

Ити кэнниттэн икки сыл буолан баран «полуторка» автомассыына кяллэ. 1938 сыллаахха Ылдьаа Лукин үөрянян кэлян баран Балааҕыйа Старостиналыын аан бастаан радио киллярбиттэрэ. Онтон 1947 с. 25 ат күүһэ күүстээх дизельнэй электростанция үлэҕэ киирбитэ. Онно Николай Лукин кочегардаабыта, электрик Василий Христофоров этэ. Ити иннинэ Николай Андреевич 1937-40 сылларга артыалыгар биригэдьиирдээбитэ. Онтон Томмокко, Верхоянскайга элбэх көлөнөн таһаҕас таһыытыгар дьону салайан сылдыбыта.

Аҕа дойдуну квмүскүүр сэрии сылларыгар Николай Андреевич Лукин булчутунан, биригэдьииринэн үлэлээн баран кырдьан, ыарытыйан салайар үлэттэн туораан, кыһынын почта таһааччынан, остуораһынан, сайынын от, бурдук үлятигэр үлэлэспитэ.

1955 с. сэтинньи 22 күнүттэн ыла Саха АССР Министрдэрин Сэбиэтин уурааҕынан персональной пенсияҕа тахсыбыта. Ол да буоллар күүһэ кыайарынан үлэттэн илиитин араарбатаҕа, 1966 сылга диэри үлэлээбитэ.

1967 с. от ыйа.